

1.01 Izvirni znanstveni članek

IZ ARHIVSKIH FONDОВ IN ZBIRK

UDK 712.252:728.83(497.Ljubljana)(091)

Prejeto: 3. 10. 2014

Pozabljeni vrt pred Grubarjevo palačo v Ljubljani

INES UNETIČ

dr., asistentka umetnostne zgodovine, interpretatorica kulturne dediščine

Oddelek za umetnostno zgodovino, Filozofska fakulteta UL,

Aškerčeva 2, SI-1000 Ljubljana

e-pošta: ines.unetic@ff.uni-lj.si; inesunetic@gmail.com

Izvleček

V prispevku je skozi zgodovino predstavljen prostor pred Gruberjevo palačo, ki danes predstavlja del javnih zelenih površin mesta Ljubljane. Prostor je bil v rabi od prvih poselitev Ljubljane in je bil od srednjega veka do poznega 18. stoletja pozidan. Po letu 1775 je zemljišča pred palačo kupil Gabriel Gruber, ki je tu želel postaviti erarično ladjedelnico. Zemljišče je kmalu prodal Dominiku Hronu, za katerim je sledilo še nekaj drugih lastnikov, med njimi naj omenim Genovefo baronico Rastern in Antona Viranta. Vrt, tedaj v lasti mesta, je bil po letu 1900 urejen v duhu secesije, v 20. stoletju pa je imelo mesto še nekaj predvidenih preureditev, a so te ostale neuresničene.

Abstract

THE FORGOTTEN GARDEN IN FRONT OF THE GRUBER PALACE IN LJUBLJANA

The article offers a historical review of the space in front of the Gruber Palace which today is included in public green spaces of the city of Ljubljana. The space was in use since the early settlements in Ljubljana and was, from the Middle Ages until the late 18th century, a densely built-up area. After 1775, the land in front of the palace was bought by Gabriel Gruber who planned to turn it into a state shipyard, but ended up selling it soon after to Dominik Hron. After that, the land changed hands several times, among the subsequent owners the author draws particular attention to the baroness Genovefa Rastern and Anton Virant. After 1900, the garden, then owned by the state, was designed in the fashionable Secession style, and although the city of Ljubljana had several plans to change the garden in the 20th century, none of these plans were actually realized.

Ključne besede:

Oblikovani vrt, Virantov vrt, Hronov vrt, Gruberjeva palača, Gabriel Gruber, Genovefa baronica Rastern, Anton Virant, Dušan Ogrin, secesija

Key-words:

graden design, Virant graden, Hron garden, Gruber Palace, Gabriel Gruber, baroness Genovefa Rastern, Anton Virant, Dušan Ogrin, Secession

Detajl iz vedute iz okoli leta 1660
(Stele: Valvasorjeva Ljubljana, sl. 36)

Zelena površina pred Gruberjevo palačo oz. med Grudnovim nabrežjem in Zvezdarsko ulico je danes neoblikovana travnata ploskev, ki je bila v preteklih letih namenjena začasnim razstavam in montažnemu baru. Včasih je bil ta prostor znan kot »Virantov vrt«, tudi kot »Hronov vrt« in kot javni oblikovani park.

Prostor Virantovega vrta so poselili že Iliri, v času srednjeveške Ljubljane pa je predstavljal še zelen, nepozidan del mesta.¹ Nekako po 10. stoletju so območje pozidali in Virantov vrt je tako postal del gosto grajenega niza nižjih lesenih hiš z vrtovi, ki so bile znotraj mestnega obzidja. Umestili bi ga lahko v predel t. i. Rožne ulice, ki je po letu 1533 spadala pod mestno gospostvo in so jo naseljevali predvsem pripadniki finančno šibkejših slojev.² Hiše so bile sčasoma dograjene in nadgrajene z bolj obstojnimi materiali,³ še vedno so bile tesno stisnjene, a – kot lahko vidimo na veduti Ljubljane iz okoli leta 1660 – so še obdržale svoje majhne vrtove.⁴ V 17. stoletju je na območju Virantovega vrta stalo več meščanskih hiš,⁵ v katerih so živeli različni obrtniki – ploščar in kamnosek Mihael Pruner, kramar Jurij Nadal, čevljar Primož Geiger, klubučar Jurij Grainer, ključavničar Jakob Felber, vrvar Pavel Contell, steklar Jurij Schwarz, mizarja Ambrož Mayr in Janez Olleguet, nekaj jermenarjev (Jernej Šušterčič, Janez Grasser, Janez Radl) in mnogi drugi.⁶

V 18. stoletju je prišlo do sprememb v tem prostoru. Florjančičev načrt iz leta 1744⁷ še prikazuje gosto pozidavo na tem mestu in lahko domnevamo, da so v preteklih desetletjih pozidali (ali pa vsaj močno zmanjšali) tudi hišne vrtove, ki so prej segali do reke. Leta 1773 je jezuit Gabriel Gruber (1740–1805) začel graditi svojo palačo na današnji Zvezdarski ulici, ki je bila v prvi vrsti namejena mehaničnim in hidravličnim

¹ Korošec: *Ljubljana skozi stoletja*, str. 20–21. Pri izkopavanjih leta 1952 so na tem območju našli debele sloje srednjeveških plasti in več slojev naplavljenih mivke s fragmenti ilirske keramike (Šašel: Zvezdarska ulica, str. 311).

² Suhadolnik in Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg*, str. 29.

³ Suhadolnik in Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg*, str. 9–10.

⁴ Glej npr. Stele: Valvasorjeva Ljubljana; Gostiša: *Vnder-schidliche Mappen, Landcarthen*, VII: 106.

⁵ Razen Lichtenbregerjeve hiše so bile druge tamkajšnje hiše v lasti meščanov (Fabjančič: Procvit pivovarništva v Ljubljani, str. 95).

⁶ SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 322, 324, 327, 328, 329.

⁷ Glej npr. Korošec: *Ljubljana skozi stoletja*, str. 53, 54–55.

študijam⁸. Stavbo je Gruber gradil med jezuitskim kolegijem in starim seminarjem⁹ ter nasproti hiš, ki so še vedno imele precej pestro obrtniško strukturo¹⁰ ali pa so bile v lasti jezuitske družbe.¹¹ 28. junija 1774 je območje ob Gruberjevi palači prizadel požar, ki se je razširil iz Krakovega, kjer je zgorelo 51 hiš, na drugi strani Ljubljane – v okolici cerkve sv. Jakoba – pa 58 hiš. Požar je uničil velik del meščanskih hiš ter prizadel poslopja razpuščenega jezuitskega reda (kolegij, oba seminarja, gimnazijo in cerkev).¹² Pater Gruber je del pogorelih hiš oz. zemljišč kupil 30. marca 1775. Zemljišče s pogorelimi objekti pred samo palačo (hiše I, IV, V, VI¹³ oz. hiše št. 66–71¹⁴) je kupil z namenom, da tam postavi erarično ladjedelnico, saj je bilo zemljišče za ta namen izjemno pripravno (bližina reke in Grubarjeve palače).¹⁵ Gruber je imel izrisan že načrt¹⁶ za gradnjo na zemljišču, iz načrta pa lahko razberemo, da je nameraval vrt obdati z zidano ograjo, zgraditi nižji objekt ob zahodni strani, ki bi omogočal prehod na nabrežje, ter postaviti ortogonalno stavbo oz. nekakšen dvonadstropni paviljon. Zaradi finančnih težav Gruber svojega projekta ni izvedel, je pa podrl pogorele stavbe na zemljiščih in na nastalem »vrtu« hranil les in ladje.¹⁷ To zemljišče je bilo v Gruberjevi lasti le osem let, leta 1783 ga je namreč prodal, v kupoprodajni pogodbi pa določil, da se prostora ne sme pozidati. 31. decembra 1783 je novi lastnik postal občinski svetnik, cehovski in četrtni mojster Dominik Hron (tudi Hronn, Hrann, Hren), ki je zemljišče preoblikoval v vrt.¹⁸

Za Hronom je vrt prevzel Pavel Pruner (najpozneje okoli leta 1800).¹⁹ Iz podatkov, ki so nam trenutno na voljo, žal ne moremo določiti, kako naj bi bil vrt zasnovan v času Hrona ali v času pivovarnarja Prunerja. Novembra 1814 je postal lastnik vrta Jožef Hiller, ki pa ga je imel v svoji lasti le dva meseca, saj je že januarja naslednje leto lastnica postala Genovefa baronica Rastern. Baronica je imela vrt v lasti vse do oktobra leta 1840, ko jo je nasledil Nikomedes baron Rastern, in je v svojem 25-letnem obdobju najverjetneje zasnovala vrt svojemu nazivu primerno. Tako moremo v njenem vrtu pričakovati poleg površin, namenjenih pridelavi, tudi oblikovan del, namenjen okrasu. Na franciscejskem katastru iz dvajsetih let 19. stoletja²⁰ (10 let po nakupu) sta vidni dve pravilno oblikovani ploskvi na zahodnem delu vrta, njuna oblika pa spominja na preproste štiridelno zasnovane parterje. Poleg mogočega baročnega parterja na zahodni strani je verjetno, da je vrt krasilo tudi striženo drevje, saj so na katastru

⁸ Serajnik–Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 179.

⁹ Serajnik–Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 176, 177.

¹⁰ V 18. stoletju so bili lastniki teh hiš različni obrtniki – krčmar Claudio della Fontana, klobučar Blaž Wisar, vinotok Franc Brinovec, kotlar Peter Nidermayr, steklar Janez Jurij Hadzder, jermenarski mojster Gregor Bajželj, klobučar Janez Miholič, ključavničar Jožef Lipp, mizar Tomaž Finsterwalder in drugi (SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 322, 327, 328, 329).

¹¹ SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 324, 326.

¹² SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 317; Fabjančič: Procvit pivovarništvu v Ljubljani, str. 95.

¹³ SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 317, 322, 324, 326, 327, 328, 329.

¹⁴ Serajnik–Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 178.

¹⁵ V času nakupa teh hiš oz. v času požara so bila tri poslopja last »novega« jezuitskega seminarja (hiše št. 66, 67, 68), ostale tri pa so bile meščanske hiše, kjer so živeli jermenar Gregor Baželj (št. 69), mizar Tomaž Finsterwalder (št. 70) in župnik Janez Feliks Kappus (št. 71).

¹⁶ SI AS 1068, 7/346. Objavljeno v Unetič: Oblikovane zelene površine, str. 150.

¹⁷ Serajnik–Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 178.

¹⁸ SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 322; Fabjančič: Procvit pivovarništvu v Ljubljani, str. 96; Serajnik–Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 178; Serše: *Gabriel Gruber*, str. 14, 35, 37; Unetič: Oblikovane zelene površine, str. 149–150.

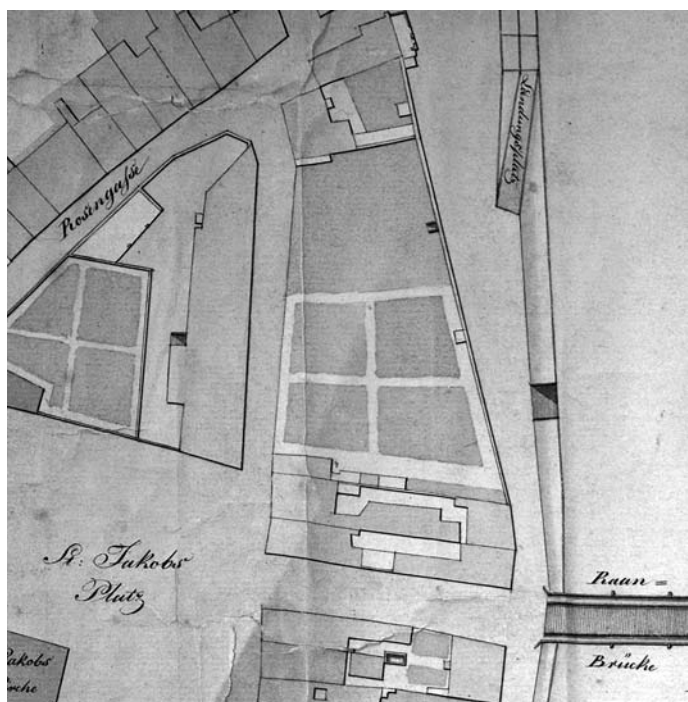
¹⁹ Pavel Pruner oz. Bruner je bil uspešen in podjeten pivovarnar. Leta 1781 se je poročil z enajst let starejšo vdovo in pivovarnarko Katarino Feichter ter po tem letu začel svojo uspešno kariero, ki mu je prinesla kar nekaj premoženja in novih zemljišč (Fabjančič: Procvit pivovarništvu v Ljubljani, str. 96, 97, 137).

²⁰ SI AS 176/L/L133/g/A01.

ob drugih treh stranicah vrta izrisana drevesa. V naslednji sedmih letih je baronica, glede na načrt Ljubljane iz leta 1832,²¹ povečala površino parternega vrta. Tako je bil vrt tedaj deljen na dva dela. Prvi del – parterni vrt – je bil urejen pred prvotno fasado Gruberjeve palače²² in se je navezoval na glavno os pozno-baročne fasade. Drugi del vrta pa, kot je videti na načrtu, ni imel definirane zasnove, saj je prikazana le zelena nečlenjena ploskev s stopnicami na zahodni stranici. To stopnišče je vodilo na nabrežje Ljubljanice in je hkrati predstavljalo dodaten vhod v vrt. Celotni vrt je bil omejen z zidom s treh strani – na severu in jugu sta ga oklepali hiši (hiši št. 65 in 72), na zahodu pa zid ali zidana ograja, ki je delovala tudi kot podporni zid, saj je vrt ležal višje kot samo nabrežje. Na vzhodni strani se je vrt odpiral h Gruberjevi palači – najverjetneje ga je od ulice ločevala nekakšna ograja. Kot smo omenili, se je os formalno zasnovanega parternega vrta nadaljevala v glavno os fasade (torej je vodila h glavnemu vhodu), mogoče pa je, da je bil v vrtni osi postavljen še kakšen poudarek (mogoče kiparsko delo). Parterni vrt so sestavljale štiri (ne čisto enake) ploskve, ki so bile nemara še baročno zasnovane z vezeninastimi vzorci. Mogoče je bil ta oblikovani vrt, ki je gotovo imel bolj reprezentativno funkcijo, namenjen tudi razstavljanju posodovk oz. pomarančevcev. Ob severni stranici vrta so se namreč vrstili gospodarski objekti, vsaj dva grajena in dva montažna (en lesen objekt je stal tudi ob zahodni strani vrta), in mogoče je, da so bili med temi objekti tudi rastlinjaki za bolj občutljive sredozemske pomarančevce. O baroničnem zanimanju za vrtno umetnost priča tudi dejstvo, da je v Dol pri Ljubljani poslala enega od svojih podložnikov v uk za vrtnarja.²³ V pismu Jožefu baronu Erbergu dne 20. decembra 1818 je namreč prosila barona »einen meiner Untertanen, in die Lehre, der, in ihren Diensten stehenden, Rechtschaffenen geschükten Gärtner geben zu dürfen.«²⁴ Izrazi tudi upanje, da bo baron ugodil želji dobre matere, saj je želela izobraženega vrtnarja zaposliti na grajskem vrtu Schernbüchel oz. ga »podariti« svojemu sinu.

Nikomedes oz. Nikomed baron Rastern

Detajl iz načrta mesta leta 1832
(SI ZAL LJU 334, 017-001, t. e. 3)

²¹ SI ZAL LJU 334, 017-001, t. e. 3.

²² Prvotno fasado Gruberjeve palače je gradilo enajst osi. Južni prizidek, ki je celotni fasadi doprinesel še tri osi, je verjetno nastal v času francoske okupacije (Serjak-Vavken: Stavbni razvoj Gruberjeve palače, str. 183).

²³ Dolski vrt je v zgodnjem 19. stoletju predstavljal pomembno izobraževalno ustanovo za vrtnarje na Kranjskem (Unetič: *Vrtna umetnost*, str. 132).

²⁴ SI AS 730, fasc. 53.

(1806–1875), botanik iz Čemšenika,²⁵ pa kljub svojemu zanimanju za rastline oblikovanega vrta ni obdržal. Kmalu ga je namreč prodal, tako da je 12. oktobra 1840 postal lastnik Anton Virant iz Rašice.²⁶ Njemu je konec leta 1844 sledila Marija Virant, z letom 1880 pa je prešel v roke Kranjske hranilnice. V času Kranjske hranilnice so bile v stavbi različne izobraževalne ustanove in tkalnica,²⁷ v pritličju pa prodajalna in kavarna.²⁸ Domnevamo lahko, da se zasnova vrta v času Antona ali Marije Virant ni bistveno spreminjala, čeprav je 19. stoletje tudi k nam prineslo že nove oblikovalske prijeme. Površina vrta na regulacijskem katastru Ljubljane je namreč prikazana popolnoma nečlenjena in zdi se, da je bila celotna vrtna zasnova, ustvarjena v času baronice Rastern, opuščena.²⁹ Načrt iz leta 1860 pa govori o ponovni rabi tega vrta, saj lahko na Hohenwartovem načrtu³⁰ vidimo, da je bil vrt formalno zasnovan. Tudi drugi del vrta, ki je bil okoli leta 1832 prikazan še kot nečlenjen, je bil okoli leta 1860 členjen na štiri dele, vanj pa se je nadaljevala prečna os iz prvega segmenta vrta. Glede na načrt Ljubljane iz leta 1885³¹ se zdi, da so zopet zmanjšali obseg oblikovanega dela vrta (na zgolj prvotni »parterni« del).

Večje spremembe na vrtu in v njegovi bližnji okolici nastopijo po potresu leta 1895, ko so razširili takratno Trubarjevo ulico, naredili nov zidan most, v začetku 20. stoletja pa so širši prostor vrta dodatno zaznamovala tudi prva regulacijska dela na nabrežjih Ljubljane.³² V letu 1908 so začeli z regulacijskimi deli v centru mesta, leta 1912 pa tudi s poglobljanjem struge. Iste leta je načrte za regulacijo nabrežij naredil arhitekt Alfred Keller, vendar del zaradi vojne niso dokončali. Regulacija nabrežij se je tako nadaljevala v tridesetih letih 20. stoletja. Leta 1930 je inženir Matko Prelovšek k preurejanju bregov Ljubljane pritegnil tudi arhitekta Jožeta Plečnika, ki ni zaznamoval le »vodne osi« Ljubljane, ampak je preoblikoval tudi Levstikov trg v neposredni bližini Virantovega vrta.³³

Virantov vrt je dobil novo podobo leta 1900 ali kmalu po tem letu, saj so tega leta postavili oblikovano vrtno ograjo,³⁴ ki so jo krasili vogalni zidani

²⁵ Bufon: Rastern, str. 35.

²⁶ V tem delu mesta je bilo nekaj hiš v lasti Virantov. Tako lahko zasledimo Gašperja Viranta (Wirand, Wirandt), ki je bil med letoma 1822 in 1825 lastnik hiše na Gornjem trgu št. 10 (sedanja st. št. 149). V letu 1822 ga kot lastnika zasledimo tudi na naslovu Gornji grad št. 23 (2. hiša, sed. st. št. 46), kjer si je lastništvo delil z Uršulo Virant. V letu 1840 in po 1853 pa je Uršulo nadomestila Jera Virant, ki je bila nato solastnica tega objekta do leta 1861. Poleg te hiše sta bila Gašper in Jera Virant po letu 1853 tudi lastnika hiše na Gornjem trgu št. 21 (1 hiša, sed. st. št. 45). Do leta 1861 sta bila lastnika imenovanih dveh objektov oba, nato pa je Gašper prevzel tudi njeno polovico (bil je dalje lastnik do leta 1863; Suhadolnik in Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg*, str. 87–89). Omenim naj še poseg nekoga iz družine Virant (imena nisem zasledila), ki je zgradil oz. povezal celotno severno fasado današnje Grubarjeve palače. Leta 1781 je Gabriel Gruber zgradil »mehanično« ali »matematično« hišo na skrajnem severnem robu zemljišča, ki ga danes zavzema palača. Trakt med to hišo in samo palačo pa je v štiridesetih letih 19. stoletja povezal Virant (Fabjančič: *Procvit pivovarništva v Ljubljani*, str. 96; Serjak–Vavken: *Stavbni razvoj Gruberjeve palače*, str. 183).

²⁷ V stavbi so bile umetna tkalnica gobelinov, šola za umetno vezenje in čipkarstvo ter Strokovna šola za lesno industrijo. V slednji je od leta 1892 delovala še Javna risarska šola za moške, kjer je poučeval Ivan Šubic, v drugi pa so imeli med letoma 1899 in 1900 Javno risalnico za ženske. Obe strokovni šoli sta bili leta 1901 združeni v Cesarsko kraljevo umetno-obrtno strokovno šolo (Golob: Ivan Šubic, str. 98, 101).

²⁸ SI ZAL LJU 346, rokopisni elaborati 82, 688, Stari trg, fol. 322; Fabjančič: *Procvit pivovarništva v Ljubljani*, str. 97; Serjak–Vavken: *Stavbni razvoj Gruberjeve palače*, str. 183; Golob: Ivan Šubic, str. 98.

²⁹ SI AS 181/L/L133/g/C03.

³⁰ Korošec: *Ljubljana skozi stoletja*, str. 130.

³¹ Korošec: *Ljubljana skozi stoletja*, str. 139.

³² Serjak–Vavken: *Stavbni razvoj Gruberjeve palače*, str. 179.

³³ Suhadolnik in Anžič: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg*, str. 183.

³⁴ Serjak–Vavken: *Stavbni razvoj Gruberjeve palače*, str. 179.

Fotografija Levstikovega trga leta 1906
(SI ZAL LJU 0342, A01-006)

stebri s secesijsko ornamentiko.³⁵ Glede na okras zidane ograje lahko domnevamo, da je bil celoten vrt zasnovan v secesijskem slogu in bi lahko imel podobno zasnovo kot park na Miklošičevem oz. Slovenskem trgu, ki je bil do sedaj izpostavljen kot edini secesijski park v Ljubljani. Ob upoštevanju navedenih podatkov pa bi sedaj lahko govorili ne zgolj o še enem secesijskem vrtu v mestu, ampak mogoče celo o prvem secesijskem vrtu v Ljubljani.³⁶ Zasnova vrta se nam žal ni ohranila, lahko pa na starejših fotografijah vidimo, kako je bila oblikovana vrtna ograja. Secesijsko oblikovana ograja je imela poudarjene vogale in vhode – glavni vhod nasproti vhoda v Gruberjevo palačo ter vhod iz tedanje Trubarjeve ulice. Na fotografija iz leta 1906³⁷ in iz leta 1925³⁸ so na strani, ki gleda proti cerkvi sv. Jakoba, vidni grajeni slopi na vogalih vrta in ob vhodih, vidna sta tudi kovana ograja na nizkem zidcu in nižji zidan objekt na stranici, ki gleda na Ljubljano.³⁹ Zidani deli ograje so umetelno oblikovani z rastlinskim ornamentom (pasovi vencev), kartušami z mehкими linijami, antropomorfnimi detajli in vazami na vrhu

³⁵ Glede na nadaljnjo analizo je bila s secesijskim okrasom oblikovana le severna stranica, ki je gledala k tedanjemu Trubarjevemu trgu.

³⁶ Park na Miklošičevem trgu so sicer začeli preurejati že po potresu leta 1895, dokončno pa je bil urejen do leta 1902. Vrtno zasnovo Miklošičevega trga oz. parka je naredil vrtnar Vaclav Hejnic (Kolšek: Die Stadtparks, str. 200).

³⁷ SI ZAL LJU 342, A01-006.

³⁸ SI ZAL LJU 342, A1-325.

³⁹ Ta nižji objekt ob strani je bil mogoče zgrajen že v času Gruberja, saj je viden na njegovih načrtih za gradnjo na vrtu, objekt ob strani pa je izrisan tudi na načrtu iz tridesetih let 19. stoletja. Čeprav je ta trditev nadvse verjetna, imamo trenutno premalo podatkov, da bi jo potrdili.

slopov.⁴⁰ Nad stranskim vhodom, ki je prav tako imel kartuše na slopu in mehko zaobljene kape na vrhu, pa lahko vidimo tudi svetilko. Umetelno so bili izdelani tudi kovaški izdelki – tako kovana vrtna ograja, kot tudi kovana vrtna vrata.⁴¹ O vrtni zasnovi bi deloma lahko sklepali na podlagi fotografije iz leta 1935,⁴² ki prikazuje Levstikov trg iz zraka in zajame tudi delček Virantovega vrta. Poleg zidane ograje lahko na fotografiji vidimo nizek zidan objekt na zahodni strani (proti Ljubljani) in formalno zasnovano vrtno ploskev. Del vrta bližje Trubarjevi ulici je bil deljen na dva dela (vrtni osi so predstavljale poti, ki so vodile od vhodov), v vrtu so rasla drevesa in živica – listopadna ob objektu in zimzelena ob kovani ograji.⁴³ Mogoče je, da je bil del vrta urejen kot otroško igrišče in je bil namenjen učencem bližnjih izobraževalnih enot, mogoče pa je tudi, da je bil odprt le za izobraževalne ustanove in stranke kavarne v pritličju Gruberjeve palače. V kolikšni meri je bil vrt v tem času javen, namreč ni jasno.

Ker je v začetku štiridesetih let 20. stoletja mesto kot novi lastnik nameravalo preurediti vrt v javni park, je leta 1942 dalo izdelati načrte za »preureditev v javni park«⁴⁴ (iz tega podatka lahko sklepamo, da vrt prej ni bil odprt za javnost). Iz izrisa situacije, ki ga je naredil mestni tehnični oddelek 13. junija leta 1941,⁴⁵ lahko vidimo, da so vrt sestavljale ploskve pravih oblik, ločene s potmi. Celotna zasnova deluje razdrobljeno, kar je lahko posledica spremenjene rabe v času pred letom 1940, mogoče pa je tudi, da vrt v letu 1900 ni dobil oblikovno enotne zasnove. V štiridesetih letih je bila še vedno ohranjena glavna os nekdanjega baročnega vrta, ki je vodila do vhoda v palačo, in zidani elementi iz leta 1900, kot sta bila ograja in vzdolžni objekt na zahodnem delu vrta. Rastlinski pokrov so gradile dve češnji in dva bezga na južnem delu vrta, živa meja iz cipres na severnem delu, živa meja in tri lipe ob osrednji vrtni poti, razne rože, dve akaciji, macesen in breza so bili na notranjem robu obeh ploskev na severni strani, velik del vrta pa je v tem času predstavljal tudi sadovnjak na zahodu, kjer so rasle hruški in češnje ter nekaj okrasnih grmovnic. Avgusta leta

Fotografija vogalnega stebra ograje Virantovega vrta leta 1935
(SI ZAL LJU 342, A3-151-016)

⁴⁰ SI ZAL LJU 342, A3-151-016.

⁴¹ SI ZAL LJU 342, A3-142-001.

⁴² SI ZAL LJU 342, A3-307-004.

⁴³ Kakšno je bilo rastje v vrtu (sadno drevje, breza, macesen, živa meja iz cipres idr.), lažje razberemo iz situacijskega izrisa vrta leta 1941, ki bo opisan v nadaljevanju.

⁴⁴ SI ZAL LJU 334, 016-015, 30.

⁴⁵ SI ZAL LJU 334, 016-015, 28.

Fotografija vrat Virantovega vrta leta 1932
(SI ZAL LJU 342, A3-142-001)

1941 je *Mestni oddelek V* izrisal načrt,⁴⁶ kjer je lepo vidna ohranjena secesijsko oblikovana ograja s slopi in vhodi (glavni portal nasproti palače in vhod s Trubarjeve ulice) ter nizek objekt na robu vrta. Izris tega objekta kaže, da je bil prehod, saj je imel urejen izhod na nabrežje, imel pa je tudi klet, kar je omogočala precejšnja višinska razlika med vrtom in nabrežjem (2,26 metra). Namen tega vrtnega objekta ni čisto jasen, možno pa je, da so v prostorih shranjevali rastline in pridelke sadnega drevja, orodje in pripomočke za vzdrževanje vrta ali imeli tu urejene sanitarije. V naslednjem letu je *Mestni oddelek V*⁴⁷ pripravil nov načrt za prenovu vrta, ki pa verjetno ni bila realizirana. Glavna naloga prenove leta 1942 je bila ureditev javnega pisoarja. Vstop vanj bi bil iz ulice, urejen pa bi bil tako, da bi z vrtno strani zapolnili enega od »secesijskih« vogalov. Iz ceste strani bi na novo pridobitev vrta opozarjal klasicistično oblikovan vhod, v vrtu pa bi videli le zadnjo stran javnih sanitarij, ki je bila oblikovana kot nekakšna konha. Novi detajl v vrtu bi bile tudi »plečnikovske« arkade v nizkem podolžnem objektu na robu vrta, znotraj katerih bi uredili ložo z dvignjenim, lesenim ostrejšem, štirimi stebri, zidanimi klopmi in kamnitim koritom.

Po drugi svetovni vojni je bil vrt opuščen, a se je zanimanje za njegovo oblikovanje v drugi polovici 20. stoletja še ohranilo. Po naročilu mestne komunalne skupnosti so tako leta 1981 na Oddelku za krajinsko arhitekturo pripravili idejno zasnovo rekonstrukcije parka ob Gruberjevi palači s štirimi različnimi predlogi ureditve.⁴⁸ Pri tem projektu so sodelovali avtor profesor Dušan Ogrin ter sodelavke Nika Kravanja, Mojca Kopač in Tadeja Lukež-Vrčon. Pripravljene variante so si slogovno različne, a imajo nekaj skupnih značilnosti. Pri vseh je določena programska delitev površine na prostor za oddih in prostor za otroško igro, velikost površine je pri vseh variantah enaka (in sega deloma do Ljubljaničice), glavni vhod v vrt je orientiran glede na glavni vhod palače, upoštevan je kontekst med oblikovanim vrtom in poznobaročno fasado (prost pogled na fasado), pri vseh variantah je vključena postavitve spomenika F. Levstiku, pomembno vlogo pa ima tudi drevored (prostor-tvorna vloga). V prvi varianti so avtorji želeli poustvariti duh »baročne parkovne zasnove«.⁴⁹ Na severnem delu bi bil ure-

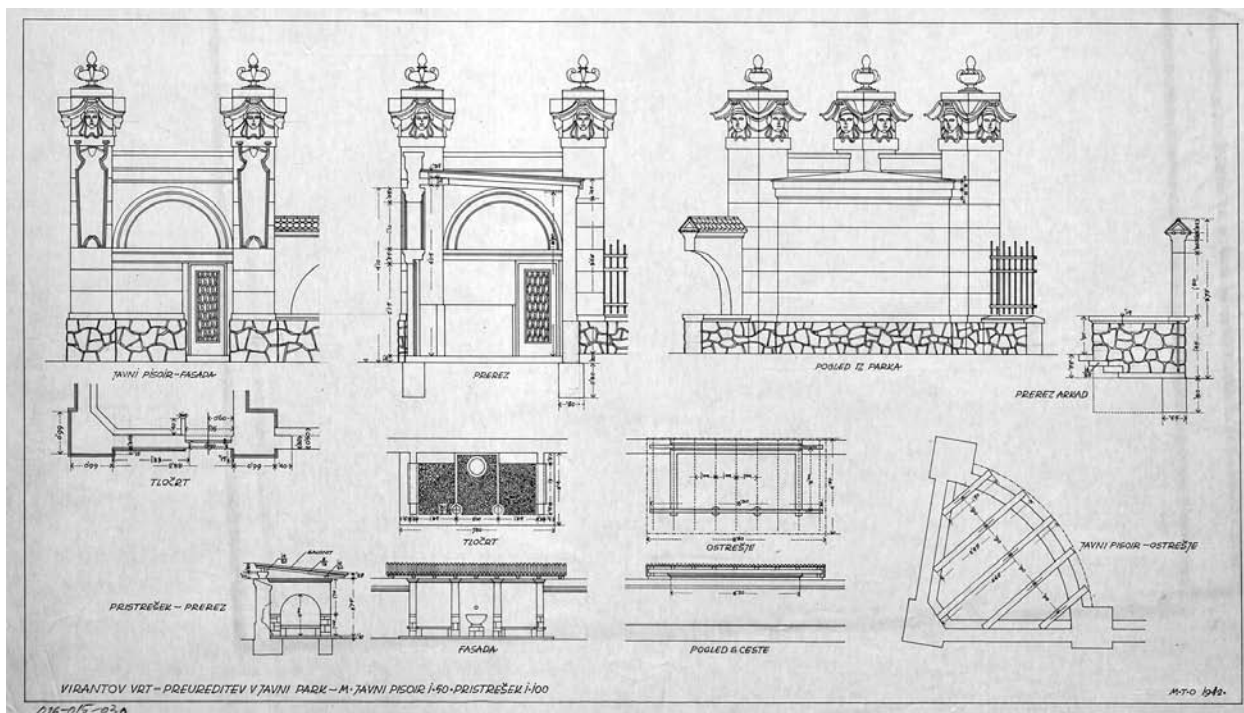
⁴⁶ SI ZAL LJU 334, 016-015, 29.

⁴⁷ SI ZAL LJU 334, 016-015, 30.

⁴⁸ Ogrin: *Katalog del*, str. 51; Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*.

⁴⁹ Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*, var. I.

Načrt preureditve javnega parka iz leta 1942 (izris javnega pisoarja in nadstreška v vrtu) (SI ZAL LJU 334, 016-015, 30)

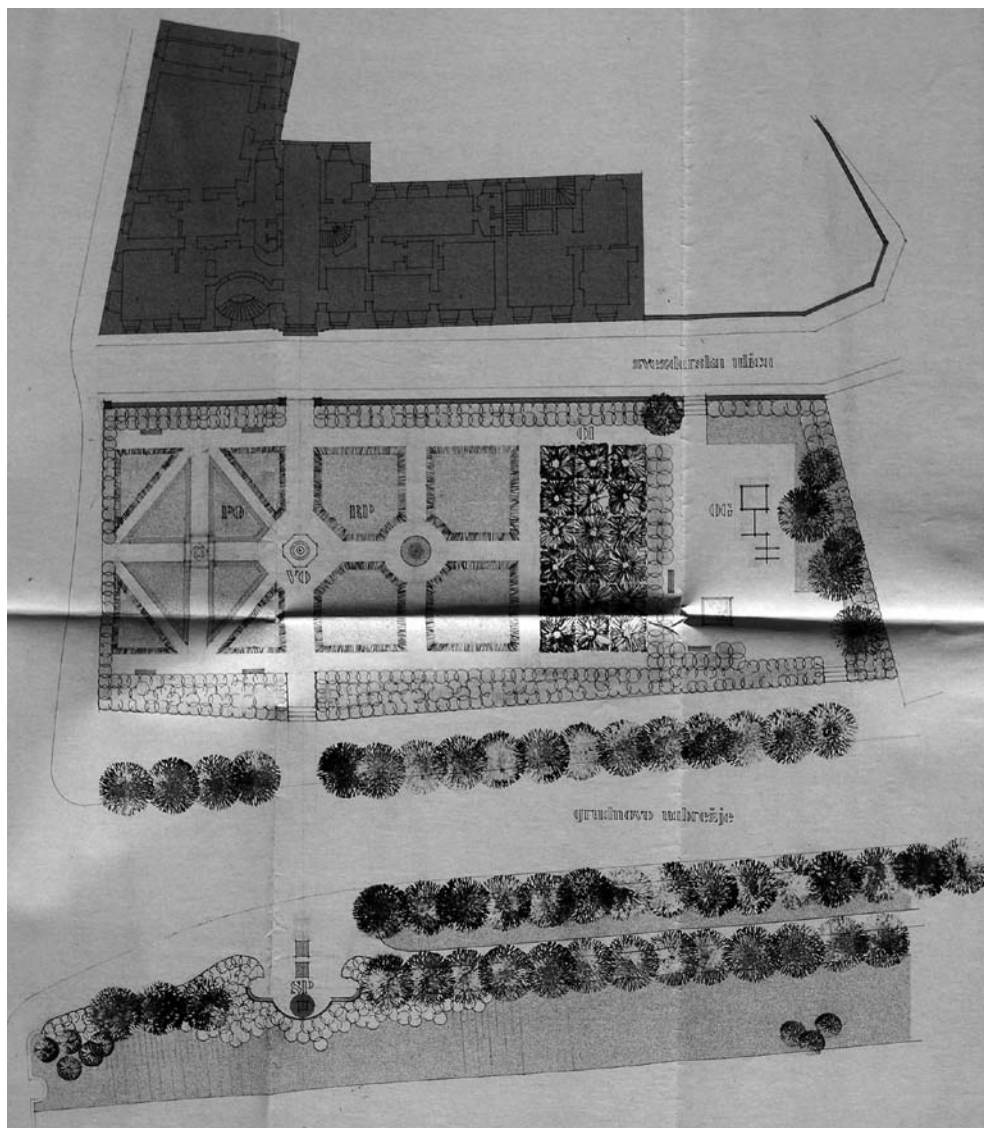
jen parterni vrt, njegova glavna os pa bi povezovala glavni vhod v palačo, vodnjak in spomenik Levstiku na obrežju Ljublanice, ki bi v tem primeru imel vlogo *point de vue*, odpiral bi vrt v prostor in ustvaril nov motiv na nabrežju. Parterni vrt oblikovno spominja na vrt v času baronice Rastern, bi bil pa v tem primeru sestavljen iz dveh vrst parterjev – razdelnim in parterjem z obrobo. Po velikosti bi sledil meram fasade, poleg njega bi bila nato urejena zasaditev z drevjem, ki bi ga kvadratasto strigli (tako bi spominjal na baročne boskette), na koncu vrta pa bi bil še prostor za otroško igrišče. Drugi predlog ureditve vrta še »povzema značilne baročne prvine in jih predstavlja v asimetrični razmestitvi na pravilno rastrsko členjeni ploskvi parka«. ⁵⁰ Ohranjena je baročna os, ki vodi (mimo spomenika) do vodnjaka na nabrežju Ljublanice. Formalno zasnovano gradijo kvadrati, ki so različno oblikovani, drevored in otroško igrišče na južnem delu vrta. Tretji predlog se oblikovno od vseh ostalih najbolj razlikuje, saj je oblikovan v krajinskem slogu. Površina je v tem primeru mestni javni park, namenjen oddihu in igri, členjen z mehкими linijami poti in zasaditve. Deloma je še nakazana baročna os (v prehodu čez park), programsko pa zasnovana sledi prejšnjim, saj je tudi tu urejeno otroško igrišče. ⁵¹ Četrty predlog ima zopet formalno zasnovano, ki sloni na arhitektonskih vrtnih zasnovah 19. in 20. stoletja. V ortogonalnih vzorcih so razporejene tlakovane oz. peščene poti, prostor za spomenik in vodnjak, rastrski vzorci vegetacije in otroško igrišče, ob vsem tem pa v zasnovi še vedno lahko opazimo prisotnost nekdanje baročne osi. ⁵² Kljub ugotovitvi, ki jo podajo avtorji v svoji nalogi, to je, da Ljubljana kot baročno mesto »nima ohranjenega prav ničesar s področja krajinsko-arhitekturne tvornosti«, ⁵³ kljub mnogim danim predlogom vrtno ureditve pred Gruberjevo palačo in kljub upoštevanju cenovno ugodne izvedbe in vzdrževanja mesto ni realiziralo nobene od predstavljenih variant.

⁵⁰ Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*, var. II.

⁵¹ Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*, var. III.

⁵² Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*, var. IV.

⁵³ Ogrin et al.: *Park ob Gruberjevi palači*.

*Eden izmed predlogov ureditve Virantovega vrta iz leta 1981
(Ogrin et al.: Park ob Gruberjevi palači, var. I)*

Danes je zelenica pred Arhivom Republike Slovenije prazna, deloma namenjena razstavljanju umetniškega dela ali informacijam o raziskavah ter gradivu v samem Arhivu, deloma pa služi kot sprehajalna površina ali prostor za kratko zadrževanje mladih (včasih celo postavijo na južnem robu vrta letni bar). Nekdanji Virantov vrt prav zaradi svoje lege in prostega prostora, za kar smo lahko hvaležni Gabrielu Gruberju, ki je že davnega leta 1783 zahteval, da ostane površina nepozidana, predstavlja izjemen potencial za ureditev manjšega javnega parka v centru Ljubljane. Oblikovana zelena površina ob Ljubljnici, pod grajskim gričem ter tik ob starem mestnem jedru bi lahko nudila sprostitev uslužbencem, študentom, otrokom, turistom in mnogim drugim obiskovalcem. Na podlagi prikazanih arhivskih virov pa imamo mnogo predlogov in primerov ureditve, po katerih lahko povzemamo dobesedno ali pa jih imamo zgolj za navdih pri oblikovanju novega oblikovanega vrta.

VIRI IN LITERATURA

VIRI

Zgodovinski arhiv Ljubljana (SI ZAL)

- ◊ SI ZAL LJU 346, Rokopisni elaborati, t. e. 82, a. e. 688: Fabjančič: knjiga hiš I. del, Stari trg, fol. 317, 322, 324, 326–329.
- ◊ SI ZAL LJU 334, Načrti, 016-015, 28: Virantov vrt (vrt pred Arhivom Republike Slovenije) – vrt in zid pred Poštno direkcijo; 016-015, 29: Virantov vrt (vrt pred Arhivom Republike Slovenije) – zid pred Poštno direkcijo; 016-015, 30: Virantov vrt (vrt pred Arhivom Republike Slovenije) – javni pisoar, pristrešek, arkade; 017-001 neizvedeni osnutki, a. e. 3: Osutek za novo carinarnično poslopje ob predvideni Cojzovi cesti ..., 1832.
- ◊ SI ZAL LJU 342, Fototeka, A01-006: Gruberjeva palača in del rožne ulice, 1906; A3-142-001: Kovana železna vrata ograje Virantovega vrta, 1932; Fototeka, A3-151-016: Vogalni steber ograje Virantovega vrta, 1935; Fototeka, A3-307-004: Marijin steber na Levstikovem trgu in del vrta pri Gruberjevi palači, 1935.

Arhiv Republike Slovenije (SI AS)

- ◊ SI AS 176, Franciscejski kataster za Kranjsko, L/L133/g/A01: Ljubljana mesto.
- ◊ SI AS 181, Reambulančni kataster za Kranjsko, L/L133/g/C03: Ljubljana mesto.
- ◊ SI AS 730, Graščina Dol, fasc. 53: korespondenca Jožefa barona Erberga: Gruber.
- ◊ SI AS 1068, Zbirka načrtov, 7/346: ARS: vrt (Gruberjeva palača).

INTERNET

Bufon, Zmagoslav: Rastern, Nikomed, baron (1806–1875). V: *Slovenska biografija*. Slovenska akademija znanosti in umetnosti, Znanstvenoraziskovalni center SAZU, 2013. <http://www.slovenska-biografija.si/oseba/sbi487475/#slovenski-biografski-leksikon> (27. september 2014). Izvirna objava v: *Slovenski biografski leksikon*: 9. zv. (ur. Alfonz Gspan et al.). Ljubljana: SAZU, 1960, str. 35.

LITERATURA

Fabjančič, Vladislav: Procvit pivovarništva v Ljubljani – 18. in 19. stoletje. V: *Kronika slovenskih mest* 5 (1938), št. 2, str. 95–98; 5 (1938), št. 3, str. 133–139.

Golob, France: *Ivan Šubic, utemeljitelj obrtne in umetno-obrtne šole na Slovenskem*. Škofja Loka: Muzejsko društvo, 1984 (separat, str. 98–114).

Kolšek, Alenka: Die Stadtparks in Slowenien 1864–1918. V: *Stadtparks in der österreichischen Monarchie: 1765–1918: Studien zur bürgerlichen Entwicklung des urbanen Grüns in Österreich, Ungarn, Kroatien, Slowenien und Krakau aus europäischer Perspektive* (ur. Géza Hajós). Wien; Köln; Weimar: Böhlau, cop. 2007, str. 195–216.

Korošec, Branko: *Ljubljana skozi stoletja: mesto na načrtih, projektih in v stvarnosti*. Ljubljana: Mladinska knjiga, 1991.

Ogrin, Dušan: *Katalog del: 1955–2009: načrtovanje, raziskave, pedagogika, publikacije*. Ljubljana: Oddelek za krajinsko arhitekturo, Biotehniška fakulteta, 2009.

Ogrin, Dušan; Kopač, Mojca; Kravanja, Nika in Lukež-Vrčon, Tadeja: *Park ob Gruberjevi palači: idejna zasnova rekonstrukcije*. Ljubljana: Biotehniška fakulteta, Katedra za krajinsko arhitekturo, 1981.

Serajnik-Vavken, Juša: Stavbni razvoj Gruberjeve palače v Ljubljani. V: *Kronika* 7 (1959), zv. 3, str. 174–185.

Serše, Aleksandra et al.: *Gabriel Gruber S.J. (1740–1805: 200 let)*. Ljubljana: Arhiv Republike Slovenije, 2005.

Stelè, Fance: Valvasorjeva Ljubljana. V: *Glasnik Muzejskega društva za Slovenijo* 9 (1928), str. 70–98.

Suhadolnik, Jože in Anžič, Sonja: *Stari trg, Gornji trg in Levstikov trg: arhitekturni in zgodovinski oris mestnih predelov in objektov, lastniki hiš ter arhivsko gradivo Zgodovinskega arhiva Ljubljana: razstava Zgodovinskega arhiva Ljubljana: atrij Mestne občine Ljubljana in avla Zgodovinskega arhiva Ljubljana*. Ljubljana: Zgodovinski arhiv, 2003.

Šašel, Jaroslav: Zvezdarska ulica, parc. št. 130. V: *Varstvo spomenikov* 8: 1960/1961 (1962), str. 311.

Unetič, Ines: Oblikovane zelene površine v mestih in njihovi neposredni okolici na območju Kranjske v 18. stoletju. V: *Neznano in pozabljeno iz 18. stoletja na Slovenskem* (ur. M. Preinfalk). Ljubljana: Zgodovinski inštitut Milka Kosa ZRC SAZU: Slovensko društvo za preučevanje 18. stoletja [Elektronski vir], 2011, str. 145–166.

Unetič, Ines: *Vrtna umetnost na Kranjskem v 18. in 19. (doktorska disertacija)*. Ljubljana: [I. Unetič], 2013.

Vnderschiedliche Mappen, Landcarthen, Stätt, Meer-Porten, Seehaffen, Romanische vnd sonsten allerley topographische Gebäu vnd dergleichen Kupfferstich, welche von vnderschiedlichen Mahlern, Kupfferstechern vnd andern Künstlern inventirt, gezeichnet, vnd ins Kupffer gestochen / mit sonderbahrem Fleiß zusamben gebracht durch Johann Weychard Valvasor (ur. Lojze Gostiša). Ljubljana: Fundacija Janez Vajkard Valvasor pri Slovenski akademiji znanosti in umetnosti; Zagreb: Zagrebška nadškofija, Biblioteka Metropolitanana, 2004.

ZUSAMMENFASSUNG

VERGESSENER GARTEN VOR DEM GRUBER-PALAIS IN LJUBLJANA

Die Grünfläche zwischen Zvezdarska ulica und Grudново nabrežje wurde schon in der Zeit der Illyrer genutzt und gehörte im Mittelalter bald zur Stadt. Das Gelände war damals mit niedrigen Holzhäusern mit eigenen Gärten dicht bebaut. Ein großer Brand in der Laibacher Vorstadt Krakovo (Krakau) und im Bereich der Kirche St. Jakob hatte im Jahr 1774 viele Häuser stark beschädigt – auch jene vor dem schon erbauten Gruber-Palais. Gabriel Gruber sah darin eine Gelegenheit, die Grundstücke vor dem Palais zu erwerben und eine Schiffswerft zu errichten, was auch ein erhaltener Plan aus dem Archiv der Republik Slowenien zeigt. Da Gruber sein Vorhaben nicht realisieren konnte, verkaufte er bald seinen Garten vor dem Palais an den Gemeinderat Hron, hatte aber ausdrücklich verlangt, dass die Grünfläche nicht bebaut wird. Diese blieb so bis zum heutigen Tag unbebaut erhalten. Auf Hron folgte als Besitzer der Bierbrauer Pruner, daraufhin zwischen 1815 und 1840 Genoveva Baronin Rastern, die den Garten höchstwahrscheinlich im Barockstil gestaltete. Auf die Baronin folgte Nikomedes Baron Rastern bzw. Anton Virant. In der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts erlebte der Garten vermutlich keine größeren Veränderungen. Im Jahr 1900, als die Stadt Eigentümerin des Gartens war, wurde dieser mit einem Zaun mit einer Jugendstilverzierung umgeben, und mit höchster Wahrscheinlichkeit gestaltete man auch den Garten in diesem Stil. Welches Programm damals existierte und in welchem Maße der Garten für die Öffentlichkeit zugänglich war, ist unklar. Auf der Grundlage späterer Pläne zur Umgestaltung des Gartens aus den Jahren 1941 und 1942 kann geschlossen werden, dass der Garten eher ein formales Programm hatte und für die Öffentlichkeit nicht zugänglich war. Die Stadt wollte den Garten nämlich in den 1940er Jahren zu einem öffentlichen Park umgestalten und sah auch einige Veränderungen in der strukturellen Anlage des Gartens vor, die den Raum im Sinne von Plečniks Gestaltungsweise charakterisieren sollte. Die Pläne aus dieser Zeit wurden nicht realisiert, ebenso

wenig jener aus dem Jahr 1981, der im Auftrag der Stadt von Prof. Ogrin mit Mitarbeiterinnen ausgearbeitet wurde. Die Landschaftsarchitekten erarbeiteten vier Gestaltungsvorschläge, die eine Nutzung des Gartens zur Erholung und einen Kinderspielplatz vorsahen. So bleibt diese Grünfläche noch heute ungenutzt, ohne Gestaltung und ohne richtiges Programm, die gesammelten Daten aus ihrer Geschichte können uns aber Lösungsmöglichkeiten für eine neue Gestaltung und eine neue Nutzung des ehemaligen Gartens bieten.